

УДК 94(37)(092):37.014"362"

МАРКОВИЧ Марія – кандидат історичних наук, молодший науковий працівник відділу історії музею «Дрогобиччина» (markovych.masha@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7608-9406>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.42.153506>

ОСВІТНЯ РЕФОРМА ІМПЕРАТОРА ФЛАВІЯ КЛАВДІЯ ЮЛІАНА 362 р.

Анотація. Стаття присвячена освітній реформі, проведеної імператором Юліаном. Проаналізовано його едикт від 17 червня 362 р., у якому він поклав контроль над освітою на курії. Заборона викладати вчителям-християнам стосувалася лише тих предметів, де релігійні погляди та переконання вчителів суперечили суті наук. Це, зокрема, риторика, література, граматика та філософія: усе те, що базувалося на вивченні міфології, творів давніх мислителів, поетів і письменників. Доведено, що освітню реформу імператора Юліана не варто трактувати як переслідування християн.

Ключові слова: освітня реформа, імператор Флавій Клавдій Юліан, закон, Кодекс законів Феодосія, вчителі-християни, язичницькі вчителі.

Постановка проблеми. Важливість освіти для функціонування будь-якої держави не викликала сумнівів у кращих представників римської політичної еліти. Прекрасно розумів це й імператор Юліан. Він був стурбований занепадом політеїзму і тих шкіл, у яких навчання базувалося здебільшого на вивченні та коментуванні творів античних поетів і письменників. Майбутня реформаторська діяльність імператора Юліана значною мірою зумовлювалася переконаннями, що були закладені в роки його навчання. Він здобув ґрунтовну освіту, а свої уявлення про ідеальну державу почерпнув з праць класиків та державних діячів минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що у сучасній історіографії немає єдиної точки зору щодо шкільної ре-

форми імператора Юліана. Проте ще з античних часів зберігається погляд на указ Юліана, як на засіб переслідування християн [13, 143]. Г. Доуні переконаний, що імператор Юліан розробив концепцію, за якою освіта мала відіграти важливу роль у відродженні Римської імперії, зокрема сприяти як відродженню язичництва, так і знищенню християнства [11, 98]. М. Сіммонс стверджує, що освітня реформа була частиною імператорської політики, спрямованої проти християнської релігії, яка ставала все більш антагоністичною [17, 1254]. На думку М. Розенталя, освітню реформу імператора Юліана не можна вважати переслідуванням християн, адже заборона християнським вчителям викладати стосувалася лише язичницьких шкіл і зовсім не зачіпала християнського освітнього середовища [7, 580]. Г.К. Тайтлер обмежується зауваженням, що можна було б звинуватити Юліана в дискримінації, але не в тому, що він хотів розпочати криваві переслідування [18, 70]. Ф. Норріс вважає, що підхід Юліана до проблеми поєднував особисті переконання з політичною доцільністю [15, 79]. Дещо відмінною щодо цього едикту є позиція представника французького антикознавства Г. Буасье, який глибоко досліджував власне історію раннього християнства. Він бачить у законі Юліана про освіту заборону християнським риторам, граматикам та софістам викладати в школах. На думку історика, мотивом, який спонукав імператора вчинити саме так, послужила освіта, завдяки якій він прийняв язичництво. Г. Буасье стверджує, що імператор розраховував на такий вплив язичницької освіти на молодь, який раніше відчув він сам, а едикт Юліана називає сповненим лицемірства щодо християн, що є за своєю суттю жорстокою іронією [2, 85–86].

Метою статті є з'ясувати характер закону імператора Юліана від 17 червня 362 р., простежити мету цієї реформи і її оцінку в античних авторів та сучасних дослідників.

Імператори часто регулювали освітню сферу життя імперії, фактично підпорядковуючи імператорській владі муніципальні граматичні школи [4, 450]. Александр Север розширив пряму залежність різних римських вищих шкіл від імператорської влади, виділяючи викладачам платню з державної скарбниці. Імператор Діоклетіан підтвердив старі права і привілеї риторів, у тому числі звільнення від сплати податків і виконання міських по-

винностей. Костянтин Великий поширив ці привілеї на членів сімей викладачів вищої школи [4, 448]. В імперії високо цінувалося мистецтво красномовства. Риторів часто можна було зустріти серед наближених імператора. Зокрема, Лібаній, за правління християнського імператора Констанція II, у 349 р., був запрошений до Константинополя на посаду придворного ритора з оплатою праці з імператорської скарбниці. Саме у Константинополі він отримав визнання як учитель риторики [3, 79]. До Констанція II таке практикував Констанцій Хлор, призначивши ритора Євмена, добре йому відомого, викладачем риторики в місто Августодун, і виділивши йому з муніципальних коштів високу платню. Згодом цим прецедентом скористався імператор Юліан [4, 450]. Невдовзі по тому імператор Граціан поділив усі міста імперії на відповідні категорії і точно визначив, яку суму кожне з них має виплачувати граматакам і риторам. Інакше кажучи, мова йде про встановлення містами точних бюджетних річних асигнувань на освіту. Таким чином, формально імператори наділяють вищі школи своїми «милостями», одночасно все більше і більше посилюючи свій нагляд за їх роботою [4, 448].

Правління Юліана часто спрощено розглядають просто як спробу відродити язичництво та подолати християнство. На нашу думку, має рацію підхід Г. Доуні, який розглядає програму Юліана протестом і реакцією – як політичною, так і релігійною, на політику династії Костянтина [11, 98], до якої належав і сам Юліан, будучи її останнім представником.

Очевидно, Юліан чудово усвідомлював, що Римська імперія переживає кризу. Він намагався налагодити справи у тій чи тій сфері. Для цього йому потрібно було відновити традиційні цінності імперії. Можна погодитися з твердженням, що імператор був переконаний у досягненні державою цілей, якщо її вчителі, так само як і лідери, будуть переконані у можливості цього [13, 143].

Як ми уже вказували, плани і реформи Юліана були зумовлені його освітою. Він любив книги і те, що він у них почерпнув, суттєво вплинуло на його правління. У цьому ж, правдоподібно, значною мірою потрібно шукати причини його ворожості до християнства. Мабуть, має раціональне зерно думка, що причини нездатності зрозуміти християнське вчення поля-

гали у невизнанні Юліаном реальної сили та імпульсу християнського руху [11, 101–102].

Кодекс законів Феодосія містить едикт імператора Юліана від 17 червня 362 р., у якому він поклав контроль над освітою на курії. Є декілька перекладів Закону Юліана про освіту сучасними мовами [9, 319; 10, 229; 8, 247; 5, 548–550]. Ми пропонуємо власний переклад українською: «Вчителі і професори повинні переважати передовсім своїм характером, а тоді вже красномовством. Але оскільки я не можу бути присутнім особисто у кожному місті, то я наказую, якщо хтось бажає навчати, щоб він не захоплював раптово цю посаду, нікого не запитавши, а лише після належного випробування і за спільною згодою всіх кращих громадян, отримував постанову стану куріалів. Ця постанова має надходити на розгляд до нас, щоб наше рішення надавало ще більшої честі справі викладання в містах» (CTh. 13, 3, 5)¹. Б. Ніл підкреслює, що імператор тепер отримав право призначати викладачів [14, 320].

Отже, вчитель мав обов'язково отримувати дозвіл на право займатися викладацькою діяльністю від курії. Куріали мали розглядати кандидатури на посади вчителя (CTh. 13, 3, 5). На думку Г. Жураковського, перша спроба введення наукового іспиту для кандидатів на посади викладачів належить ще Марку Аврелію. Однак нововведення тоді не закріпилося на практиці, і Юліану довелося підтвердити цю практику [4, 456]. Можна погодитися з тими дослідниками, які на основі цього закону роблять висновок, що він сам собою не є антихристиянським, бо християни у ньому не згадуються [18, 68].

Однак зберігся розширений варіант закону Юліана про освіту, записаний грецькою мовою. Було зроблено декілька його перекладів сучасними мовами [19, 117–123; 5, 548–550; 8, 247–

¹ «Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia. Sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum, iubeo, quisque docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus decretum curialium mereatur optimorum conspirante consensu. Hoc enim decretum ad me tractandum referetur, ut altiore quodam honore nostro iudicio studiis civitatum accedant».

Dat. XV kal. iul., acc. III kal. augustas Spoletio Mamertino et Nevitta cons. (362 iun. 17).

248]. Цей варіант закону доводить, що мова все ж йде про заборону викладання християнським вчителям (Jul. Ep. 36). Можна погодитися з припущенням Д. Фурмана, що закон, який увійшов до кодексу Феодосія, був скороченим варіантом написаного Юліаном едикту грецькою мовою. Д. Фурман цілком слушно наголошує, що в тексті грецькою мовою Юліан аргументує своє рішення про недопущення християн до викладацької діяльності, натомість у тексті латинською мовою наведено заходи, за допомогою яких цього планувалося досягти [8, 247]. Аргументи щодо заборони християнським учителям викладати були сформульовані так: «Я вважаю, що істинне вчення полягає не в чудовому звучанні мови, а в здоровому судженні розумної душі і справжніх уявленнях про хороше і погане, прекрасне і ганебне. І хто думає одне, а вчить своїх учнів іншому, той, очевидно, так само далекий від викладання, як і від того, щоб бути чесною людиною» (Jul. Ep. 36, 422 b–c)².

Заборона викладати стосувалася лише тих предметів, де релігійні погляди та переконання вчителів суперечили суті наук. До них входили риторика та література, граматики, філософія, все те, що базувалося на вивченні міфології, творів давніх мислителів, поетів і письменників. Імператор заявляв про це у листі: «Отож, всім, хто заявляє про свій намір викладати що-небудь, слід бути людьми моральними, не таїти в душі думок, ворожих тим, які вони висловлюють публічно, а найбільше такими варто бути тим, хто навчає юнаків мистецтву слова і тлумачить древні твори – риторам, граматакам, а ще більше – софістам» (Jul. Ep. 36, 422 c–422 d). Багато християн вивчали класичну філософію та літературу у язичницьких вчителів, тому що тільки вони були доступні. Але справа з вивченням класичної риторики була іншою, оскільки у тій галузі християнських вчителів було більше [11, 101].

² «Παιδείαν ὀρθὴν εἶναι νομίζομεν οὐ τὴν ἐν τοῖς ῥήμασι καὶ τῇ γλώττῃ πραγματευομένην εὐρυθμίαν, ἀλλὰ διάθεσιν ὑγιῆ νοῦν ἐχούσης διανοίας καὶ ἀληθεῖς δόξας ὑπὲρ τε ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἐσθλῶν τε καὶ αἰσχυρῶν. ὅστις οὖν ἕτερα μὲν φρονεῖ, διδάσκει δὲ ἕτερα τοὺς πλησιάζοντας, οὗτος ἀπολελείφθαι τοσοῦτον δοκεῖ τῆς παιδείας, ὅσῳ καὶ τοῦ χρηστὸς ἀνὴρ εἶναι».

Юліан уважав, що абсурдно тлумачити твори Гомера, Гесіода, Демосфена, Геродота, Фулідіда, Ісократ, Лісія і бути безчесним до богів, які були наставниками цих авторів у всякому вченні. Але вчителі не обов'язково повинні через учнів змінювати свої переконання, імператор надає їм свободу вибору: «...або не вчити тому, що вони не вважають хорошим, або, якщо вони хочуть вчити, перш за все справою і переконувати учнів, що ні Гомер, ні Гесіод, і ніхто з тих, кого вони тлумачать ... і чие невігластво і оману щодо богів вони засуджували, насправді не такий. Адже хто при цьому годується, заробляючи гроші на їх творах, тим самим і зізнаються, що вони – користолобні люди, готові на все заради декількох драхм» (Jul. Ep. 36, 423 b). Отже, на думку Юліана, вчителі, які за свою діяльність отримують плату з державної скарбниці, не можуть демонструвати неузгодженість між думкою і словом. В очах Юліана це підривало традиції греко-римської освіти. Звідси, логічний для Юліана висновок, що для християнина, вірного своїм переконанням, немає місця у греко-римській школі. Очевидно, дотримування цієї логіки, на думку Б. Кармон Харді, дає підставу стверджувати, що заборона християнським вчителям викладати у школі була конструктивним заходом. Дослідник вважає, що це було зроблено для пересмислення традиційних цілей шкіл [13, 142]. Б. Ніл вказує, що Юліан заборонив християнським вчителям викладати класичну літературу тому, що вони не вірили в те, чого навчали [14, 320].

Отже, для усіх вчителів Юліан видав загальний закон. Однак нікому з юнаків він не забороняє відвідувати заняття: «адже нерозумно закривати кращий шлях перед юнаками, які не знають ще, до чого звернутися, і проти їхньої волі, страхом тягти їх до віри предків. І хоча було б справедливо лікувати їх і проти власної волі, як лікують божевільних, ми ставимось терпимо до всіх, хто страждає цією хворобою. Бо потрібно, я думаю, вчити, а не карати цих безумців» (Jul. Ep. 36, 424 a).

Реакція християн на цей указ була різко негативною [12, 547]. Звісно, християнські історики змальовували шкільну реформу Юліана винятково чорними барвами. Невдовзі після смерті імператора, у 363–364 рр., Григорій Богослов першим із християнських істориків написав два твори проти Юліана: «Перше викривальне слово на імператора Юліана» та «Друге викриваль-

не слово на імператора Юліана» (Greg. Naz. Or. 4; 5). У них, серед іншого, торкається реформи і наголошує на тому, що Юліан заборонив християнам навчатися красномовства (Greg. Naz. Or. 5). «Отже, скажи нам, найбільш легковажний і ненаситний з усіх, звідки прийшла тобі думка заборонити християнам вчитися словесності? Це була не проста погроза, але вже закон» (Greg. Naz. Or. 4). Інший християнський історик – Сократ Схоластик, говорить про указ, який забороняв християнам вивчати грецькі науки (Socr. HE., 3, 12, 16). Закон імператора Юліана про освіту згадує і християнський історик Павло Орозій. Він зазначає, що цим едиктом імператор заборонив християнам викладати вільні мистецтва, і всі християнські вчителі залишили свої посади, але не відступили від віри (Oros. VII, 30, 3).

Феодорит Кірський не згадує про заборону вчителям-християнам викладати у школах, він лише пише про те, що імператор заборонив дітям християн вивчати поезію, риторику і філософію (Theod. HE. 3, 8). Ермій Созомен повідомляє, що імператор забороняв дітям християн вивчати еллінських поетів і письменників і ходити до язичницьких шкіл, а самим християнам не дозволяв займатися еллінськими науками (Soz. HE. 5, 18). Навіть язичник Амміан Марцеллін охарактеризував заборону вчительської діяльності риторам і граматикам християнського віросповідання як жорстокий і гідний вічного забуття захід (Amm. Marc. 22, 10, 7).

Примітно, що лише Орозій з християнських істориків згадує про заборону вчителям-християнам викладати в язичницьких школах, яку накладав едикт імператора, а всі інші повідомляють про заборону здобувати освіту в таких школах, про що не йшлося в цьому законі. Це можна пояснити апологетичним характером цих творів. Справді, імператор підкреслює, що не забороняє отримувати освіту дітям християн у язичницьких школах (Jul. Ep. 36, 424 a). Мабуть, слушною є думка Д. Фурмана про те, що християнські історики у своєму прагненні посилити «жахи» правління Юліана перетворили цей указ на такий, що забороняв християнам навчатися. Указу, який забороняв християнам здобувати освіту, не було [8, 247]. М. Розенталь бачить у цих свідченнях несумлінний докір Юліану у тому, чого він якраз не мав наміру робити. Історик переконаний, що ініціатива у такому перебільшенні належить Григорію Богослову [7, 578].

Цілком ймовірно, що імператор Юліан мав певні підстави бути незадоволеним вчителями-християнами. На думку французького історика П. Аллара, пояснюючи у своїх школах поеми Гомера чи Гесіода, багато християнських учителів не намагалися приховати неузгодженості буквального сенсу творів. Дослідник припускає, що вони не утримувалися від вказівок на смішні чи брудні сторони міфології задля порівняння аморальності міфів з чистотою і моральністю євангельського вчення. Книги істориків могли дати матеріал для уроків іншого роду, які однаково вели до приниження ідолопоклонських звичаїв і до прославлення християнських звичаїв. Як зазначає П. Аллар, саме це Юліан називає – «пояснювати твори письменників і відкидати богів, яких вони шанують», а також «звинувачувати поетів у безчесті, божевіллі, і в помилках щодо богів». Учений також висловив переконання, що імператор хотів покласти край таким тлумаченням, які були корисним і допоміжним засобом для церковної проповіді чи оприлюднення [1, 213–214]. Можна погодитися з припущенням про добру поінформованість Юліана у тому, що вчителі-християни називали «богів язичників дияволами» [13, 138].

Як ми уже зазначали, закон імператора отримав оцінку у працях професора М. Розенталя. Він зауважує, що християни не були позбавлені Юліаном права проповідувати і навчати в християнських церквах. Водночас християнські діти могли вчитися в язичницьких школах. Звичайно, цей едикт справляв тиск на ворожу релігію, але не через гоніння її послідовників, а через встановлення громадського і державного контролю над освітою. Християнське духовенство, зрозуміло, було сильно обурене новим законом Юліана, який не тільки обмежував його матеріально, а й звужував сферу його ідеологічного впливу на суспільство. Тому зовсім не дивно, що церковні історики різко засуджували його [6, 205]. Вагомий аргумент на користь того, що імператор не забороняв християнам здобувати освіту, висуває М. Розенталь. Він відштовхується від того, що одновірці Юліана ніде не говорять про намір імператора позбавити християнську молодь шкільної освіти, адже Амміан Марцеллін засуджує закон про заборону викладати християнським риторам і граматикам у язичницьких школах навіть тоді, коли пише захопливу посмертну характеристику [7, 579].

Класична освіта в античну добу цінувалася не всіма християнами. Були християнські вчителі, які ще до IV ст. відкрито виступали проти неї, і були християни, які все-таки викладали у таких школах. Г.К. Тайтлер аргументовано спростовує свідчення Сократа Схоластика і вважає, що імператор не усунув повністю християн від учительської діяльності, він просто намагався заборонити їм викладати античних авторів. Дослідник з обережністю ставиться до спроб християнських авторів спрогнозувати політику Юліана щодо християн у разі успішного завершення війни з Персією. Можна погодитися з тезою історика про те, що правління Юліана було занадто коротким, щоб можна було сказати щось значуще щодо цієї проблеми [18, 67–70].

Поява християнства та наступні спроби відродити язичництво викликали суперечності між особистими віруваннями вчителя та його професійними вказівками. Як зазначає О. Петречко: «Власне, християнство перетворилося на феномен світової культури через реалії існування всередині Римської імперії, де релігійне життя було не приватною, а державною сферою» [16, 261]. Для християн і язичників політика та релігія були нерозривно пов'язані. Християнство, на думку Юліана та його прихильників, загрожувало Римській державі руйнацією, якщо воно вже не нанесло непоправної шкоди. Отже, вчителі, які були християнами, несли потенційну, якщо не реальну небезпеку, і їм не дозволяли залишатися на позиціях, де вони могли б переманювати молодь. Можна погодитися з тим, що це було лише одним аспектом великої доктрини, яка лежала в основі програми Юліана [11, 100–101]. Але потрібно додати, що це був надзвичайно важливий аспект реформаторської діяльності імператора.

Закон Юліана втратив чинність через шість місяців після його смерті. Він був скасований імператорами Валентом та Валентиніаном [19, ххі]. Факт включення едикту Юліана до Кодексу Феодосія говорить про те, що християнські укладачі кодексу визнали його заходи допустимими. Видається достатньо обгрунтованою думка, що вчителі-християни не відчували великих незручностей, бо заборона Юліана навряд чи активно застосовувалася протягом тих декількох місяців, які передували його смерті [19, хх–ххі].

Акцент на культурному відродженні, яке намагався здійснити імператор, а не на релігійному переслідуванні, створює не тільки приязний образ Юліана, але і зображає його більш послідовним у проведенні адміністративної політики [13, 143].

Держава, у якій правив Юліан, була побудована у такий спосіб, що очікувала особистого втручання імператора у церковні справи. Юліан під час свого правління не виправдав очікування церкви. Він був далеким від церковних питань, і своєю політикою витісняв християнську Церкву з місця панівної структури в імперії.

Висновки. Отже, як ми простежили, в IV ст. виникають суперечності у сфері освіти, а саме, християнські елементи проникають у традиційні язичницькі школи. На фоні релігійного забарвлення навчання, оскільки у Римській імперії релігія насправді була дуже тісно пов'язана з освітою, виникали конфлікти між переконаннями вчителя та тим, що він викладає. Християнство швидко ставало значною силою, тому християнські вчителі проникали в освітню сферу. Язичництво і християнство ідеологічно протистояли одне одному, в тому числі і у сфері освіти, хоча більшість християн здобували освіту у язичницьких вчителів. Християнство як релігія вже завойовувало собі панівне становище у всіх галузях життя держави, проте язичництво, яке фактично втратило державну підтримку, було ще досить популярним і здатним боротися за неї. Імператор Юліан свого часу отримав хорошу освіту і знав про такі суперечності у школах з особистого досвіду. Кризу Римської імперії він убачав насамперед у занепаді традиційної релігії, яка для нього і для язичницької інтелігенції складала основні цінності цієї держави. Вчителі-християни, які тлумачили античних мислителів і навчали, що язичницька релігія є злом, руйнували якраз традицію грецької пайдейї та латинської *humanitas*, оскільки основою останніх була древня релігія. Імператор Юліан був вихований у цих освітніх традиціях і розумів, що традиційна освіта базувалася на традиційній римській та грецькій релігіях, тому і надавав великого значення саме їй. Ця реформа була спрямована на поліпшення якості освіти, а закон Юліана від 17 червня 362 р., який діяв недовго, не може свідчити про вороже ставлення до християнства. Оцінку християнських істориків цього закону брати за основу не можна, оскільки

ки вони не повідомляють про його справжній характер, однак одногосно стверджують про заборону навчатися в язичницьких школах християнам і дітям християн, що легко заперечується текстами двох редакцій документа, повідомленням Амміана Марцелліна і тим, що означений едикт увійшов до кодексу законів Феодосія. Освітню реформу імператора Юліана не варто трактувати як переслідування християн, адже імператор не повністю забороняв християнським вчителям викладати у язичницьких школах, а лише намагався не допустити цього щодо дисциплін, які суперечили християнській доктрині і ґрунтувалися здебільшого на язичництві (риторика та література, граматики і філософія). Своєю реформою імператор ніяк не торкався навчання у християнських школах. Багато християнських учителів, які були вірними своїм поглядам і відкрито виступали проти класичної освіти ще до імператора Юліана, покидали язичницькі школи, або й взагалі в них не викладали, а обмеження викладати класику стосувалося тих, чия освітня діяльність суперечила б їхнім поглядам та істинним переконанням.

Перспективним напрямом подальшого вивчення пропонуваної теми є дослідження діяльності вчителів-християн в язичницьких школах за правління наступників імператора Юліана.

Література

1. Аллар П. Христианство и Римская империя от Нерона до Феодосия / П. Аллара. – СПб. : Синод. тип., 1898. – VI, 292 с.
2. Буасьє Г. Падение язычества : исследование последней религиозной борьбы на Западе в 4 веке / Г. Буасьє ; пер. под ред., с предисл. М.С. Корелин. – М. : К.Т. Солдатенков, 1892. – 584 с.
3. Васюріна А.О. Пізньюантична риторика : постать Лібанія на перехресті часів / А.О. Васюріна // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. – Вип. 7. – С. 77–86.
4. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики / Г.Е. Жураковский. – М. : Учпедгиз, 1940. – 471 с.
5. Император Юлиан. Полное собрание творений. – СПб. : Издательский проект «Квадриум», 2016. – 1088 с.
6. Маркович М.М. Микола Розенталь як дослідник релігійної політики імператора Юліана / М. Маркович // Проблеми гуманітарних

наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія». – 2017. – Вип. 40. – С. 197–209.

7. Розенталь Н.Н. Религиозная борьба в Римской империи IV века до смерти императора Юлиана : дисс. ... д-ра ист. наук : 07.00.03 / Н.Н. Розенталь. – М., 1945. – 630 с.

8. Фурман Д.Е. Император Юлиан. Письма / Д.Е. Фурман ; пер. Д.Е. Фурмана ; под ред. А.Ч. Козаржевского // ВДИ. – 1970. – № 2. – С. 233–259.

9. Cook J.G. The Interpretation of the New Testament in Greco-Roman Paganism. Studies and Texts in Antiquity and Christianity 3 / J.G. Cook ; ed.: Ch. Marksches. – Tübingen : Mohr-Siebeck, 2000. – 385 p.

10. Criboire R. Libanius the Sophist. Rhetoric, reality, and religion in the fourth century / R. Criboire. – Ithaca – London : Cornell University Press, 2013. – x, 260 p.

11. Downey G. The Emperor Julian and the Schools / G. Downey // The Classical Journal. – 1957. – № 3. – Vol. 53. – P. 97–103.

12. Fowden G. Polytheism religion and philosophy / G. Fowden // CAH². – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – Vol. XIII. – P. 538–561.

13. Hardy B.C. The Emperor Julian and His School Law / B.C. Hardy // ChHist. – 1968. – № 2. – Vol. 37. – P. 131–143.

14. Neil B. Towards defining a Christian culture : The Christian transformation of classical literature / B. Neil // CHC. Volume 2. Constantine to c. 600. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – P. 317–342.

15. Norris F.W. Greek Christianities / F.W. Norris // CHC. Volume 2. Constantine to c. 600. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – P. 70–117.

16. Petrechko O. The attitude of the Roman authorities to Christianity during the reign of the Severan dynasty / O. Petrechko // Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія». – 2017. – Вип. 40. – P. 260–277.

17. Simmons M.B. Julian the Apostate. The Early Christian World / M.B. Simmons ; ed. by Philip K. Esler. – London : Routledge, 2000. – Vol. 2. – P. 1251–1272.

18. Teitler H.C. The last pagan Emperor : Julian the Apostate and the war against Christianity / H.C. Teitler. – Oxford : Oxford University Press, 2017. – 243 p.

19. The Works of the Emperor Julian / with an Eng. trans. by W.C. Wright. – London : William Heinemann ; New York : G. p. Putnam's

Sons, 1923. – Vol. III : Letters. Epigrams. Against the Galilaeans. Fragments. – lxvii, 448 p.

References

1. Allar, P. (1898). *Khristianstvo i Rimaskaia imperiia ot Nerona do Feodosiia [Christianity and the Roman Empire from Nero to Theodosius]*. Saint Petersburg: Sinod. tip. [in Russian].

2. Buase, G. (1892). *Padenie iazychestva: issledovanie poslednei religioznoi borby na Zapade v 4 veke [The fall of paganism: a study of the last religious fight in the west in the 4th century]*. (M.S. Korelin, Trans.). Moscow: K.T. Soldatenkov [in Russian].

3. Vasiurina, A.O. (2014). Piznoantychna rytoryka: postat Libanii na perekhresti chasiv [Late antique rhetoric: Libyan figure at the crossroads of times]. *Svitohliad – Filosofiia – Relihiia – Worldview – Philosophy – Religion*, 7, 77–86. Sumy: DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian].

4. Zhurakovskii, G.E. (1940). *Ocherki po istorii antichnoi pedagogiki [Essays on the history of ancient pedagogy]*. Moscow: Uchpedgiz [in Russian].

5. *Imperator Yulian. Polnoe sobranie tvoreniia [Emperor Julian. The complete collection of creations]*. (2016). Saint Petersburg: Izdatelskii proekt «Kvadruium» [in Russian].

6. Markovych, M.M. (2017). Mykola Rozental yak doslidnyk relihii-noi polityky imperatora Yuliana [Nikolai Rosenthal as a researcher of the Emperor Julian's religious policy]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni I. Franka. Seriiia «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. «History» Series*, 40, 197–209 [in Ukrainian].

7. Rozental, N.N. (1945). *Religioznaia borba v Rimskoi imperii IV veka do smerti imperatora Iuliana [Religious struggle in the Roman Empire of the IV century before the death of Emperor Julian]*. (Doctor's thesis). Moscow [in Russian].

8. Furman, D.E. (1970). *Imperator Iulian. Pisma [Emperor Julian. Letters]*. (A.Ch. Kozarzhhevskii, Ed.; D.E. Furman, Trans.). *Vestnik Drevnei Istorii – Herald of Ancient History*, 2, 233–259 [in Russian].

9. Cook, J.G. (2000). *The Interpretation of the New Testament in Greco-Roman Paganism. Studies and Texts in Antiquity and Christianity 3*. Ch. Marksches (Ed.). Tübingen: Mohr-Siebeck.

10. Cribiore, R. (2013). *Libanius the Sophist. Rhetoric, reality, and religion in the fourth century*. Ithaca–London: Cornell University Press.

11. Downey, G. (1957). The Emperor Julian and the Schools. *The Classical Journal*, 3 (53), 97–103.

12. Fowden, G. (1998). Polytheism religion and philosophy. *The Cambridge Ancient History* (2nd ed., Vol. 13, pp. 538–561). Cambridge: Cambridge University Press.

13. Hardy, B.C. (1968). The Emperor Julian and His School Law. *Church History: studies in Christianity and culture*, 2 (37), 131–143.

14. Neil, B. (2007). Towards defining a Christian culture: The Christian transformation of classical literature. *Cambridge History of Christianity. Volume 2. Constantine to c. 600*. (pp. 317–342). Cambridge: Cambridge University Press.

15. Norris, F.W. (2007). Greek Christianities. *Cambridge History of Christianity. Volume 2. Constantine to c. 600* (pp. 70–117). Cambridge: Cambridge University Press.

16. Petrechko, O. (2017). The attitude of the Roman authorities to Christianity during the reign of the Severan dynasty. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedagogichnoho universytetu im. I. Franka. Seriya «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. «History» Series*, 40, 260–277.

17. Simmons, M.B. (2000). *Julian the Apostate. The Early Christian World*. Philip K. Esler (Ed.). (Vol. 2), (pp. 1251–1272). London: Routledge.

18. Teitler, H.C. (2017). *The last pagan Emperor: Julian the Apostate and the war against Christianity*. Oxford: Oxford University Press.

19. *The Works of the Emperor Julian. Vol. 3: Letters. Epigrams. Against the Galilaeans. Fragments*. (1923). (W.C. Wright, Trans.). London: William Heinemann; New York: G. p. Putnam's Sons.

MARKOVYCH Mariya – Candidate of Historical Science, Junior Research Scientist of the Department of History, Museum «Drohobychyna» (markovychmasha@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7608-9406>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.42.153506>

THE EDUCATIONAL REFORM OF FLAVIUS CLAUDIUS JULIANUS IN 362 AD

Abstract. *The article is devoted to the educational reform of Emperor Julian. It analyzes the Emperor's edict of 17 June 362 AD, in which Julian entrusted the curias with control over education.*

The ban on Christian teachers concerned only those subjects in which the religious views and beliefs of teachers were contrary to

the essence of the teachings. In particular: rhetoric, literature, grammar and philosophy – all this was based on the study of mythology, works of ancient thinkers, poets and writers. It has been proved that the educational reform of Emperor Julian should not be interpreted as a persecution of Christians. It is revealed that in modern historiography there is no single point of view on the school reform of the Emperor Julian. Often this vector of activity is considered as a means of persecuting Christians and part of the imperial policy against the Christian religion. Julian's reign is seen as an attempt to revive paganism and overcome Christianity.

All measures taken by Julian were determined on the basis of his education. Christian teachers interpreted ancient thinkers and taught that the pagan religion was an evil, and it destroyed the tradition of the Greek παιδεία and Latin humanitas, since they were based on ancient religion. Emperor Julian in his time received a good education and knew such contradictions in schools from personal experience.

The educational reform was aimed at improving the quality of education, and the law of June 17, 362 which did not last long, could not testify to a hostile attitude towards Christianity.

The Emperor did not completely prohibit Christian teachers to teach in pagan schools, but only tried to prevent this with regard to disciplines that contradicted Christian doctrine and were based mainly on paganism (rhetoric and literature, grammar and philosophy). The reform had nothing to do with studying in Christian schools.

Key words: *educational reform, Emperor Flavius Claudius Julianus, law, Theodosian Code, Christian teachers, Pagan teachers.*

Стаття надійшла до редакції 30.10.18